

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Стаття присвячена пошуку інноваційних підходів до реалізації змісту екологічної освіти дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти. Обґрунтовано різноманітні підходи до вибору змісту екологічної освіти дітей дошкільного віку, а саме: природничо-валеологічний, практичну екологію та гуманістичний підхід. Автором розкрито зміст поняття “екологічна освіта” та його складових компонентів, таких як “екологічне виховання”, “екологічна культура”, “екологічна свідомість” та “екологічно доцільна поведінка”. Актуалізовано значення екологічної освіти підростаючого покоління у добу докорінних соціально-економічних перетворень у незалежній Україні та водночас на фоні глобального погіршення стану довкілля. У статті вказано на необхідність формування людини нового типу з новим екологічним мисленням, котра здатна усвідомлювати наслідки своїх дій щодо навколишнього середовища та вмє жити у відносній гармонії із природою. Слід сформувати у дітей дошкільного віку екологічну культуру, екологічну свідомість і, як результат, екологічно доцільну поведінку. У статті проаналізовано невеликий спектр інноваційних технологій екологічної освіти дітей дошкільного віку, обґрунтовано можливості їх поєднання із традиційними методами організації екологічної освіти в закладах дошкільної освіти. Узагальнено особливості впровадження таких інноваційних технологій, як метод екологічної ліабілізації, метод екологічної емпатії, екологічна казка, ігрові навчальні ситуації, екологічний тренінг, екологічна стежина, екологічні студії та гуртки, екологічні проекти та ін. У статті приділено значну увагу ролі вихователя в екологічній освіті дітей дошкільного віку, адже саме він здійснює освітню діяльність, обирає відповідні напрями реалізації завдань екологічного виховання, сприяє формуванню природничо-екологічної компетенції дітей дошкільного віку, їх емоційно-ціннісного та відповідального екологічного ставлення до природного довкілля.

Ключові слова: екологічна освіта, екологічне виховання, екологічна культура, екологічна свідомість, соціально-екологічний ідеал, екологічно доцільна поведінка, інноваційні технології, діти дошкільного віку.

У добу докорінних соціально-економічних перетворень у незалежній Україні та водночас на фоні глобального погіршення стану довкілля проблема екологічної освіти підростаючого покоління є украй важливою та потребує виважених рішень від держави, освітніх закладів, громадських товариств і об’єднань, сім’ї, родини.

Серед багатьох напрямів освітньої діяльності в закладі дошкільної освіти дедалі актуальнішими стають екологічне виховання й освіта. У зв’язку з цим сучасна педагогіка постає перед проблемою визначення змісту та вікової специфіки того образу досконалого навколишнього світу, котрий здатна осягнути (сприйняти й осмислити) дитина дошкільного віку. Цей образ у філософії отримав назву *соціально-екологічного ідеалу*, який наповнюється конкретним змістом внаслідок пізнання дитиною природи та діяльності з її перетворення [2].

Метою статті є розгляд інноваційних підходів до реалізації змісту екологічної освіти дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти.

У реальній практиці функціонування сучасного суспільства соціально-екологічний ідеал трансформується через систему освіти у своєрідний ідеал стійкого розвитку людини та біосфери. У його основі лежать філософські концепції стійкого розвитку та біоцентризму, які умовно можна об’єднати у так звану філософію виживання. Саме ці філософські концепції становлять філософську основу пошуку науковцями сучасних підходів до розробки програм екологічної освіти дітей дошкільного віку.

Щодо сучасного стану екологічної освіти дітей дошкільного віку, то слід зауважити, що у практиці закладів дошкільної освіти все ще домінує спорадичне вирішення її завдань, відсутність цілісності та систематичності в роботі на всіх щаблях – від дітей до громадських організацій.

Актуальним визначення змісту дефініції “екологічна освіта дітей дошкільного віку” є свідомо та доцільна спланована систематична і поетапна діяльність педагога з дітьми задля реалізації завдань екологічної освіти за умови їх активної участі у різних видах діяльності.

Екологічну освіту дітей дошкільного віку слід тлумачити як значно вагоміший порівняно з іншими чинник формування життєвих компетенцій, адже, маючи інтегративний зміст, саме він уже змалку формує стиль життя дитини, впливаючи в різний спосіб на стиль життя її сім’ї або ж цілої родини. Вбираючи у себе унаслідок цілеспрямованого педагогічного впливу екологічний потенціал засвоєваних уявлень, понять, умінь і навичок та ін., дитина пізнає цілком інші способи співіснування із природою на засадах гуманного ставлення до всіх її проявів, вибудовуючи гармонійні стосунки, закладаючи підвалини екологічної культури.

Метою екологічного виховання визначаємо формування екологічних знань про природу, природні явища, рослинний і тваринний світ; розвиток естетичних почуттів: любові, поваги, бережливого ставлення до світу природи, формування екологічної культури та свідомості; спонукання в дітях бажання доглядати за природою і тваринами, берегти і зберігати природні багатства, тобто формування екологічно доцільної поведінки.

Таким чином, можемо стверджувати, що екологічна освіта, яку цілепокладаємо на формування екологічної культури, є перманентним процесом. Від наймолодшого віку (проекологічна освіта) й упродовж усього життя (екологічна освіта) вона зберігає свою актуальність і значущість.

Науковці, зокрема Г. Беленька, вважають, що сьогодні склалося три підходи до вибору змісту екологічної освіти дітей дошкільного віку. В одному випадку екологія розглядається як частина біології, яка вивчає у специфічних аспектах проблему взаємодії організму та навколишнього середовища. Такий підхід, що яскраво виявляється у програмах для дошкільних закладів, розроблених відомими російськими авторами (“Юний еколог” С. Ніколаєвої, “Наш дім – природа” Н. Рижової), умовно можна визначити як *натуралістичний або природничо-валеологічний*, оскільки він певною мірою інтегрує у собі програмові завдання з валеології й ознайомлення дітей із природою. Природничо-валеологічний підхід спрямований на формування у дитини оптимістичного світосприйняття, ознайомлення з національними традиціями бережливого ставлення до природи, розкриття поняття “здоровий спосіб життя”, використання природних факторів в оздоровленні людини тощо [2].

Інший підхід до вибору змісту програми екологічної освіти ґрунтується на так званій “екології середовища” – тобто вивченні того, як гине та руйнується навколишнє середовище під впливом діяльності людини. Його можна було би визначити як *практичну екологію*, покликану формувати у дошкільнят уявлення про охорону довкілля й озброювати їх способами природоохоронної діяльності та правилами раціонального природокористування. Саме такий підхід до розробки змісту ознайомлення дітей із природним довкіллям представлено у Базовій програмі розвитку дитини дошкільного віку “Я у Світі” (автор розділу – З. Плохій) [8].

Організація та керівництво екологічним вихованням дітей на заняттях із використанням спостережень, пошуково-дослідницької діяльності запропоновані Н. Лисенко у посібнику “Практична екологія”, а також у посібнику “Методика екологического воспитания дошкольников” С. Ніколаєвої [6].

Гуманістичний підхід до вибору змісту екологічного виховання передбачає духовну визначеність педагогічної технології. У системі гуманістичного виховання головне місце займає формування ціннісних орієнтацій і залучення дітей до загальнолюдських цінностей. Гуманістичний підхід до екологічного виховання розкривається у розробках старшого викладача кафедри дошкільної педагогіки та психології КМУВ ім. Б. Грінченка Н. Глухової [2].

З. Плохій, завідувач лабораторії дошкільного виховання Інституту проблем виховання АПН України, вважає, що в дитини дошкільного віку ставлення до природи не виходить за межі емоційно-чуттєвих реакцій і виражається в елементарних емоційних переживаннях. У дошкільному віці виховний вплив спрямований переважно на формування ставлення до природи як до соціальної цінності відповідно до естетичних і моральних настанов суспільства. Вона вказує на можливості формування у дошкільнят понять біологічної, ітилітарної, вітальної цінності розкриття соціальної значущості природи [9].

У “Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні” окреслено, що пріоритетом розвитку дошкільної освіти стає “інноваційний характер освітньої діяльності, використання сучасних виховних і навчальних технологій” [1].

Сучасний освітній процес неможливий без інноваційного оновлення, залучення нових технологій, їх апробації й адаптації до сучасних вимог нового змісту. За сучасних умов розвитку дошкільної освіти дедалі більшого розмаху набуває процес упровадження інновацій в усі сфери життя дошкільних закладів освіти. Оновлюється зміст дошкільної освіти, розробляються нові програми, складається нова система взаємодії дошкільних закладів із зовнішнім освітнім середовищем [3].

Інноваційні технології екологічної освіти дітей дошкільного віку ґрунтуються на сучасних методах формування уявлень про природу, серед яких:

- метод формування мислеобразів – формування системи уявлень про навколишнє середовище на основі наукової інформації, творів мистецтва, філософських теорій тощо;
- метод екологічної лабілізації – полягає у цілеспрямованій дезорганізації певних аспектів особистісного світосприйняття, внаслідок чого виникає психологічний дискомфорт, зумовлений невідповідністю індивідуальної стратегії сприйняття природи й екологічної діяльності укоріненим нормам співіснування суспільства та довкілля (наприклад, штучне введення у красивий природний чи фотопейзаж сміття і спонукання дітей до оцінки побаченого);
- метод екологічних асоціацій – спрямований на пробудження асоціативних зв’язків між різними образами (пінгвіни – дитячий садок, ліс – багатоповерховий дім для тварин);
- метод художньої репрезентації природних об’єктів – актуалізація художніх компонентів відображення світу природи засобами мистецтва (використання поряд із науковою інформацією живопису, музики, художнього слова);
- метод екологічної емпатії – співчуття природним об’єктам, апелювання до почуттєвої сфери особистості;
- метод екологічної рефлексії – аналіз поведінки людини з погляду природних об’єктів (що відчуває зламана гілка, що може розказати про того, хто зламав її?);
- ігровий метод – дозволяє у природній для дитини формі пізнавати світ природи та правила взаємодії з нею у процесі виконання ролей і правил гри [2].

Актуальною сьогодні є розробка вихователями різних ігрових навчальних ситуацій (ІНС) природного змісту. Ігрові навчальні ситуації спеціально створюються педагогом для вирішення конкретних дидактичних

завдань на заняттях з ознайомлення із природою, екскурсіях, під час спостережень і праці у природі. Ефективними засобами ознайомлення дітей дошкільного віку із природою є такі типи ігрових навчальних ситуацій: ІНС із залученням іграшок, що зображують об'єкти природи; ІНС із використанням ляльок-персонажів казок, сюжет яких пов'язаний із природою; ІНС-подорожі ("туристичний похід", "екскурсія на виставку квітів", "подорож до Північного полюсу або Африки" тощо). Гра, спеціально організована вихователем і привнесена у процес пізнання природи, з успіхом виконує функцію методу засвоєння необхідних знань про навколишнє середовище та формує емоційно-ціннісне ставлення до природи [2].

Одним із варіантів екологічної дидактичної гри є так званий екологічний тренінг. Він дозволяє розв'язувати у єдності всі важливі завдання, формувати у дітей "екологічне чуття", закладати основи екологічно доцільної поведінки. Особлива роль екологічного тренінгу – у залученні дітей до світу природи, розкритті її єдності, взаємозв'язків і взаємозалежностей, що існують у екологічних системах, формуванні у дітей почуття відповідальності за кожен живу істоту (Н. Токмакова, Н. Горопаха та В. Зєбзєєва) [4].

З метою екологічної освіти дітей дошкільного віку в арсеналі сучасного вихователя обов'язковими мають стати заняття з милування природою, заняття-дослідження, заняття-відкриття, заняття-подорожі, заняття-мрії, на яких дітям надається можливість ділитися своїми почуттями, самостійно, але під керівництвом вихователя здобувати знання, мріяти. Такий підхід до організації занять забезпечує усвідомленість і міцність засвоєння дітьми знань.

Цікавим інноваційним методом у роботі з дітьми дошкільного віку у процесі екологічного виховання є проблемні ситуації, які стимулюють допитливість, забезпечують умови практичного пошуку вирішення завдань. Проблемні ситуації вчать дітей обґрунтовувати свої судження, висловлювати припущення, підводять до самостійних висновків [4].

Позитивним емоційним моментом організації навчально-виховного процесу ЗДО є підготовка до свят і розваг природничого змісту. Для формування у дітей старшого дошкільного віку умінь і навичок поведінки у природі використовуються різноманітні вікторини, конкурси, КВК, які активізують інтерес, увагу дітей, сприяють розвитку їхніх пізнавальних здібностей, уяви, закріпленню набутих знань і вмінь. Проводячи екологічні свята, варто використовувати фольклорний матеріал, поезію про природу, музику. У контексті проведення свят мають знайти своє місце виставки дитячих малюнків на тему природи, ілюстрацій до кожної пори року, поробок із природного матеріалу.

Ефективною у процесі екологічного виховання дітей дошкільного віку науковці Н. Коваленко та Н. Гречишкіна визначають інноваційну технологію сендплей (гру з піском). Технологія взяла початок від прадавніх дитячих ігор із цим улюбленим матеріалом, а також сучасних психологічних методик і трансформувалася в інтегровану технологію різнобічного розвитку дитини [5].

Практика показує, що пісок є чудовим засобом для розвитку та саморозвитку дітей старшого дошкільного віку, а гра з ним позитивно впливає на їхній емоційний стан. Пісок складається з окремих піщинок, які символізують індивідуальність людини, а піскова маса – життя у Всесвіті [4].

Екологічна освіта та виховання дітей старшого дошкільного віку реалізується під час організації екологічної стежини, що допомагає вихователю формувати у дошкільнят основи екологічної культури, екологічної вихованості, проявляти гуманні почуття до живих істот, оволодівати початковими вміннями відчувати красу та милуватися нею, виважено поводитися у довіллі, закріплювати правила безпечної поведінки на природі. Маршрут "Екологічної стежини" може проходити територією дитячого садка (у саду, квітнику, куточку лісу тощо), а також включати найближчі до дошкільного закладу освіти природні осередки (парк, ліс, водойму, сквер тощо) [8].

Організація "Екологічної стежини" включає в себе створення "Паспорту екологічної стежини", у якому зазначений маршрут, ділянки (зупинки) та подана інформація про об'єкти відповідно до сезонних змін і з урахуванням вікових особливостей дітей кожної вікової групи. Розпочинати виховну роботу на "Екологічній стежині" варто з організації цільової прогулянки. Провідним методом є спостереження у поєднанні з еко-іграми, природоохоронною діяльністю, читанням літературних творів на природничу тематику [8].

Важливу пізнавальну й оздоровчу роль відіграє краєзнавчо-туристична діяльність у дитячому садку. Туризм є найбагатограннішим видом інноваційної діяльності у дошкільному закладі освіти, що надає дітям старшого дошкільного віку умови для ознайомлення із природою, розвитку морально-вольових і фізичних якостей.

Ефективним є використання екологічної казки у процесі екологічної освіти дітей дошкільного віку, адже вона виступає для дітей своєрідним джерелом первинної інформації про навколишнє середовище: саме з казок діти дізнаються про зовнішній вигляд, умови життя та деякі поведки багатьох тварин, у казках відображаються також окремі аспекти ставлення людей до природи, екологічні взаємозв'язки у довіллі.

Ще одним прикладом нетрадиційного підходу екологічного виховання дітей старшого дошкільного віку є технологія використання пейзажного живопису у формуванні естетичного ставлення до природи, створена Г. Беленькою та О. Половіною. Формування у старших дошкільників естетичного ставлення до природи засобами образотворчого мистецтва (на матеріалі пейзажного живопису) передбачає системну роботу, яка включає прогулянки у природу з метою збагачення емоційно-чуттєвих вражень, цикл занять художньо-педагогічного спілкування за картинами пейзажного жанру, екскурсії на пленер, на вернісаж, зустріч із художни-

ком-педагогом, створення дитячої картинної галереї, індивідуальну роботу з дітьми (бесіди, дидактичні ігри, завдання тощо), самостійну художню діяльність дітей і реалізується завдяки використанню таких методів, як спостереження, бесіди, емоційні вправи, художньо-педагогічне спілкування, умовне “фотографування” об’єктів природи [2].

Одним з інноваційних методів екологічного виховання дітей старшого дошкільного віку із природою є “метод екологічного проекту”. Це один із варіантів методу створення дітьми власних дослідницьких проєктів. Як зазначається у дослідженнях Н. Рижової, В. Маршицької, Є. Полат, І. Цветкової, “метод проєктів” є методом практичної цільової дії, він відкриває великі можливості для формування власного життєвого досвіду дитини у процесі взаємодії з навколишнім світом і є педагогічною технологією, яка активізує суб’єктну позицію дитини у педагогічному процесі [7].

Проєкти можуть бути короткостроковими та довгостроковими: їхня тривалість визначається педагогічним колективом закладу дошкільної освіти залежно від розв’язуваних завдань [7].

Поширеними інноваційними технологіями екологічної освіти дітей старшого дошкільного віку є екологічні гуртки та студії. Ці форми роботи з дітьми передбачають поглиблення та розширення знань дітей, які виявляють особливий інтерес до пізнання природи

Студія має яскраво виражене художньо-естетичне спрямування. Її учасники не просто пізнають природу, вони вчаться художнім словом і дією передавати свої почуття, ставлення до природи. У роботі студії активну участь можуть брати не тільки діти, а й їхні батьки. Тематика занять студій може бути різноманітна, наприклад, присвячена складанню екологічних казок, підготовці екологічних виставок, свят, фестивалів, вистав (“Екологічний театр”), вирощуванню кімнатних рослин і квітів [3].

Екологічний гурток завжди більше спрямований на розвиток пізнавальної активності та самостійності дітей. Вже з назв (“Маленькі чомучки”, “Дослідники природи”, “Дитяча природнича академія”, “Маленький садівник”, “Зелений патруль” тощо) бачимо, що основними у роботі гуртків є проблемно-пошукові та практичні методи – елементарні досліди, моделювання тощо. Зміст роботи гуртка може полягати у дослідженні певної екологічної проблеми, вивченні стану довкілля.

Для закріплення знань дітей, їх своєрідної фіксації організуються екологічні виставки та конкурси, які можуть бути надзвичайно різноманітними за змістом. Оскільки для того, щоб взяти участь у конкурсі чи підготувати роботу на виставку, діти повинні мати досить глибокі й усвідомлені знання, ці форми екологічної роботи зазвичай плануються у підсумку вивчення теми.

Висновки. Таким чином, означені інноваційні підходи та методи організації екологічного виховання є дієвим засобом формування соціально-екологічного ідеалу у дітей дошкільного віку, адже активна участь дошкільнят у різноманітних видах екологічної діяльності стимулює їхню пізнавальну активність, сприяє формуванню екологічної культури, свідомості й екологічно доцільної поведінки на природі.

Використана література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти. Нова редакція та поради для організації освітнього процесу. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/605/0be/86b/6050be86b4f68482865820.pdf>.
2. Беленька Г., Науменко Т., Половина О. Дошкільнятам про світ природи : методичний посібник для вихователів дітей дошкільного віку. Київ : Генеза, 2013. 115 с.
3. Дичківська І. Педагогічна інноватика: сучасний погляд. *Дошкільне виховання*. 2002. № 8. С. 2–7.
4. Зєбзєєва В. Эколого-психологический тренинг. *Дошкольное воспитание*. 1999. № 7. С. 84–88.
5. Коваленко Н. Мандри в пісочному царстві. *Дошкільне виховання*. 2010. № 7. С. 11–13.
6. Лисенко Н. Еко-око: дошкільник пізнає світ природи : навчально-методичний посібник. Київ : Слово, 2015. 352 с.
7. Маршицька В. Екологічні проєкти. *Дошкільне виховання*. 2001. № 5. С. 24–25.
8. Михайленко О. Екологічною стежиною – у світ природи. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2009. № 7. С. 28–30.
9. Плохій З. Виховання екологічної культури дошкільників : методичний посібник. Київ : Ред. журн. “Дошкільне виховання”, 2002. 173 с.

References:

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity. Nova redaktsiia ta porady dlia orhanizatsii osvitnoho protsesu (2021). [The basic component of preschool education. New edition and tips for organizing the educational process]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/605/0be/86b/6050be86b4f68482865820.pdf>. [in Ukrainian].
2. Belenka G., Naumenko T., Polovina O. (2013). Doshkilniatam pro svit pryrody: metodychnyi posibnyk dlia vykhovateliv ditei doshkilnoho viku. [Preschoolers about the world of nature: a guide for educators of preschool children]. Kyiv: Genesis, 115 s. [in Ukrainian].
3. Dychkivska I. (2002). Pedagogichna innovatyka: suchasnyi pohliad. [Pedagogical innovation: a modern view]. *Doshkilne vykhovannia*. № 8. S. 2–7. [in Ukrainian].
4. Zebzeeva V. (1999). Ekologo-psihologicheskiiy trening. [Ecological and psychological training]. *Doshkolnoe vospitanie*. № 7. S. 84–88. [in Russian].
5. Kovalenko N. Mandry v pisochnomu tsarstvi. [Travels in the sand kingdom]. *Doshkilne vykhovannia*. № 7. S. 11–13. [in Ukrainian].
6. Lysenko N. (2015). Eko-oko: doshkilnyk piznaie svit pryrody: navchalno-metodychnyi posibnyk. [Eco-eye: preschooler learns the world of nature: educational manual]. Kyiv: Slovo. 352 s. [in Ukrainian].

7. Marshytska V. (2001). Ekolohichni proekty. [Environmental projects]. *Doshkilne vykhovannia*. № 5. S. 24–25. [in Ukrainian].
8. Mykhaylenko O. (2009). Ekolohichnoiu stezhynoiu – u svit pryrody. [Ecological path - into the world of nature]. *Vykhovatel-metodyst doshkilnoho zakladu*. № 7. S. 28–30. [in Ukrainian].
9. Plohiy Z. (2002). Vykhovannia ekolohichnoi kultury doshkilnykiv: metodychnyi posibnyk. [Education of ecological culture of preschoolers: educational manual]. Kyiv: Ed. magazine. “Doshkilne vykhovannia”, 173 s. [in Ukrainian].

Rozghon V. V. Innovation technologies of ecological education of preschool children

The article is devoted to the search for innovative approaches to the implementation of the content of the ecological education of preschool children in preschool education. The article substantiates the various approaches to the choice of the content of the ecological education of preschool children, namely: natural-valeological, practical ecology and humanistic approach. The author reveals the meaning of the concept of “ecological education” and its components, in particular “ecological upbringing”, “ecological culture”, “ecological awareness” and “ecological appropriate behavior”. The importance of ecological education of the younger generation in the era of radical socio-economic transformations in independent Ukraine and at the same time against the background of the global deterioration of the environment is actualized. The article points out the need to form a new type of the person with a new ecological thinking, who can understand the consequences of their actions in relation to the environment and is able to live in relative harmony with nature. The necessity to form in preschool children ecological culture, ecological consciousness and as a result, ecologically reasonable behavior. The article analyzes a small range of innovative technologies ecological education of preschool children, proved the possibility of combining traditional methods of organizing environmental education in preschool education. The peculiarities of introduction of such innovative technologies as the method of ecological labialization, the method of ecological empathy, ecological fairy tale, game educational situations, ecological training, ecological path, ecological studios and circles, ecological projects, etc. are generalized. The article pays considerable attention to the role of the educator in ecological education of preschool children, because he carries out educational activities, chooses appropriate areas of environmental education, promotes the formation of natural and ecological competence of preschool children, their emotional and responsible ecological attitude to the natural environment.

Key words: ecological education, ecological upbringing, ecological culture, ecological consciousness, social and ecological ideal, ecologically reasonable behavior, innovative technologies, preschool children.